

ELS PAPERS DE LA SÉQUIA DE MARXENA

Maria José RIQUELME SELLÉS
Arxiu Històric Municipal d'Elx

Resum: El dipòsit del fons documental de l'Arxiu de la Comunitat de Propietaris de la Séquia de Marxena a l'Arxiu Històric Municipal d'Elx ens ha permès aproximar-nos a la història de l'entitat a través dels documents municipals i dels pertanyents a la séquia, així com conèixer les tasques arxivístiques que s'han dut a terme sobre la documentació. Per aquest motiu, incloem una fitxa descriptiva del fons, que posem a disposició dels investigadors interessats en la gestió del regadiu a Elx.

Mots clau: arxivística, séquia de Marxena, Elx, reg, regadiu.

Title: The papers of the irrigation channel of Marxena.

Abstract: The deposit of the documentary archive of Community of Owners of *Séquia de Marxena* in the Municipal Historical Archives of Elx, has allowed us to better understand this organisation's history through their local documents and the irrigation channel documents. We also establish the archival tasks which have been carried out on the documentation, with the publication of a summary sheet of the archive which is now available to those interested in researching the management of irrigation in Elche.

Keywords: Archives, Irrigation channel of Marxena, Elx, Irrigation.

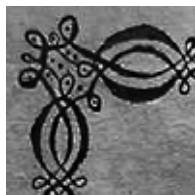
1. INTRODUCCIÓ

Amb motiu de la incorporació dels fons documentals de la Séquia de Marxena a la Secció de l'Arxiu Històric Municipal d'Elx (AHME), l'«Arxiu de l'Aigua», se'ns ha donat la possibilitat de realitzar un breu article amb la finalitat de difondre un patrimoni documental que teníem quasi oblidat. Aquest camí ja l'inicià Anna Mª Álvarez, la qual donà a conèixer la importància del fons documental de l'Arxiu Històric de la Comunitat de Propietaris de les Aigües de la Séquia Major del Pantà, que des de 2006 forma part dels fons de l'Arxiu de l'Aigua.¹

La documentació de la Séquia de Marxena forma part del Patrimoni Cultural Valencià tal com ho recull l'article 76 de la Llei 4/1998, d'11 del juny.² En l'apartat 1b ens indica que entre els béns que integren el patrimoni documental valencià estan els documents amb antiguitat

¹ Anna M. ÁLVAREZ FORTES, «L'Arxiu Històric de la Comunitat de Propietaris de les Aigües de la Séquia Major del Pantà: un patrimoni documental vinculat a la gestió del regadiu», LA REL·LA, 20 (2007), p.15-58.

² Llei 4/1998, d'11 del juny, de la Generalitat Valenciana, de patrimoni cultural valencià (DOCV 3267, 18-06-1998).

superior a quaranta anys que hagen estat produïts, conservats o reunits en l'exercici de les seues activitats per entitats i associacions de caràcter polític, econòmic, empresarial, sindical o religiós i per les entitats, fundacions i associacions culturals i educatives de caràcter privat establides a la Comunitat Valenciana.

Des de l'AHME s'estan realitzant accions orientades a la recuperació del patrimoni documental il·licità, com ara el dipòsit del fons de l'esmentat Arxiu Històric de la Comunitat de Propietaris de les Aigües de la Séquia Major del Pantà,³ i en aquests moments la cessió en dipòsit de l'Arxiu de la Séquia de Marxena (ASM), aprovat el 20 del maig de 2011 en la Junta de Govern de la Comunitat de Propietaris de la Séquia. Aquestes accions estan avalades per la Llei 3/2005, de 15 de juny, de la Generalitat, sobre arxius. Aquesta llei té com a objecte, a més de regular el Sistema Arxivístic Valencià, establir els drets i obligacions relatius al patrimoni documental tant dels ciutadans com dels titulars dels arxius que formen part del sistema.

L'AHME, com a arxiu d'una entitat local, forma part del Sistema Arxivístic Valencià i té com a missió la conservació, organització i difusió dels documents produïts i rebuts per la mateixa administració local en l'exercici de les seues funcions. Però, a més, ha de vetllar per la conservació del patrimoni documental valencià;⁴ és ací on podem enquadrar les tasques d'organització que s'estan duent a terme sobre la documentació de la Comunitat de Propietaris de la Séquia de Marxena.

A més, amb el nostre article pretenem fer un recorregut documental, tant de fons municipals com dels nous que s'han incorporat a l'Arxiu de l'Aigua, amb la finalitat de traure a la llum una part del patrimoni documental il·licità essencial per a conèixer la gestió del regadiu a Elx.

Fig. 1. Postal del pont del Ferro i la séquia de Marxena sobre el riu Vinalopó, inicis del s. xx. (AHME, sign. AF 794).

³ La Comunitat de Propietaris de les Aigües de la Séquia Major del Pantà d'Elx i l'Ajuntament d'Elx signaven el 14 de setembre de 2006 un conveni de cessió en dipòsit del fons documental d'aquesta comunitat a l'Arxiu Municipal.

⁴ Article 35.2.a. de la Llei 3/2005, de 15 de juny, de la Generalitat, d'arxius (DOGV 5029, 16/06/2005).

2. APROXIMACIÓ DOCUMENTAL A LA SÉQUIA DE MARXENA

2.1. Els primers documents de la séquia

La primera referència a la séquia de Marxena en els fons documentals de l'AHME la trobem en l'ordre dictada per la comtessa Beatriz, viuda de l'infant Don Manuel, el 18 d'octubre de 1285, en la qual intervé en la disputa sorgida entre el Consell de la Vila i l'aljama per les mesures dels partidors de les séquies de Marxena i d'Albinella i ordena al mestre d'aigües, anomenat Nicolás de Luna, que fixe les mesures exactes dels dos partidors.

Fiziese de nuevo el partidor de Marchena et el partidor de Alveniella, porque cada unos de ellos oviessen su derecho, según medidas que yo mande facer de ferro, selladas con el mío seello, de las quales es la mayor del partidor de Marchena y la menor del partidor de Avenella, que tiene el Concejo de Elche.⁵

Però per a contextualitzar aquest moment cal que ens aproximem a la història del desenvolupament i l'ordenació del sistema hidràulic d'Elx. Segons apunten Enric Guinot i Sergi Selma,⁶ els seus orígens podrien estar relacionats amb la fundació de la ciutat en l'època dels Omeies (Califat Omeia de Còrdova, segona meitat del segle x), encara que Pere Ibarra, en la seua història del reg d'Elx, suggereix que el sistema de reg a Elx procedeix d'època romana i que els àrabs «no hicieron más que perfeccionarlo».⁷ D'altres investigadors proposen que amb l'ocupació andalusina s'hi gestà un sistema hídric de xarxes i canals que tenia per objecte la distribució d'aigua a tot el territori, ocupat pels diferents grups de població arribats a la zona; per aquesta raó apareixen tants topònims àrabs al terme d'Elx associats a canals o séquies.⁸

Per al coneixement de l'actual organització de la séquia ens hem de remuntar a 1261. Per aquestes dates a Elx, juntament amb el Regne de Múrcia, es produí la revolta mudèjar que acabà el 1265 amb la conquesta dels territoris per Jaume I i la donació d'aquests al rei de Castella Alfons X. Alfons X i el seu germà, l'infant Don Manuel, establiren l'organització territorial, social i econòmica de la vila d'Elx, i per tant, l'ordenació de les seues aigües. Els partidors Gonzalo Ivannez, Martín Martínez i Domingo Pérez foren els encarregats de dividir el terme d'Elx en tres delmes.⁹

— El Franc, denominat així perquè estava lliure d'impostos, ocupat pels cristians i era coneguda com *la gran horta*.

reparto, regadores públicos y régimen que se observa en la administración y venta de estas aguas, Est. tip. de Jaime Ratés, Madrid, 1914.

⁸ Carmina VERDÚ CANO, *El palmeral de Elche. Un paisaje andalusí*, Alhulia, Granada, 2011, p. 111-112. Podem llegir: «es evidente que se asiste a un proceso que podemos denominar de *expansión* posiblemente anterior a la llegada de los cristianos. Se da especialmente en las tierras más al sur de Elche, antes de llegar a los almarjales. [...] De ahí, por ejemplo, los Benichoracha, o Banu Kuraya, los Bentari, posiblemente los Banu Tariq, y los Benigoma o Banu Gama, que aparecen en las fuentes que son de origen bereber».

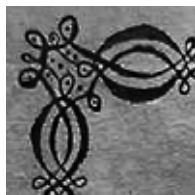
⁹ A. RAMOS FOLQUÉS, *Historia de Elche*, Picher, Elx, 1987, p. 88.

⁵ AHME, *Orden de la Condesa Beatriz para la fijación de partidores*, 1285, Còdex, f. 28r-28v. Document transcrit per Mª Luisa CABANES CATALÀ (*El Còdex d'Elx*, Consell Valencià de Cultura, València, 1995, p. 128).

⁶ Enric GUINOT - Sergi SELMA, *Las acequias de Elche y Crevillente. Camins d'Aigua: El Patrimoni Hidràulic Valencià* 4, Conselleria d'Agricultura, Pesca i Alimentació, València, 2003, p. 37-39. Podem llegir: «tradicionalmente, los eruditos e historiadores de Elx medieval no han dudado en remontarla a época musulmana, antes del siglo XIII por tanto, e incluso la han considerado coetánea a la construcción del resto de la séquia Major, lo que quiere decir a la época fundacional de la ciudad, en la segunda mitad del siglo X».

⁷ Pere IBARRA I RUÍZ, *Estudio acerca de la institución del riego de Elche y origen de sus aguas con exposición histórica de antecedentes para conocer el tandeo*,

¹⁰ A. M. ÁLVAREZ FORTES, *op. cit.*, p. 26: «el mòdul del riu es divideix en dotze aliquotes, o fils, que corren nit i dia en períodes de dotze hores. També s'anomena fil al dret de cada regant a disposar de dotze hores d'aigua, a partir del cabal disponible en les preses de distribució de la séquia Major, mig fil son sis hores i tres, una quarta, subdivisió mínima pel que fa a la contractació d'aigua». Joaquim SERRANO i JAÉN, *De Patricis a Burgesos (Les transformacions d'una oligarquia terratinent; Elx, 1600-1855)*, Institut de Cultura «Juan Gil Albert» - Ajuntament d'Elx, Alacant, 1995, p. 21: «fil d'aigua: dret que s'adquireix per a regar la novena part d'aigua si corrent en 12 hores per la séquia Major, o 6 hores per la de Marxena».

¹¹ M. A. CANO i IVORRA, *El llibre del Mostassaf d'Elx. Edició crítica i estudi lingüístic*, Institut de Cultura «Juan Gil Albert» - Ajuntament d'Elx, Alacant, 1995, p. 16. Fa referència a la partició proposada per Joaquim Serrano. El Magram comprenia les partides des Puçol, Algorós, el Pla, el Derramador, Daimés i Matola.

¹² AHME, *Privilegio otorgado por infante Don Manuel confirmando particiones de términos de Elche*, 1269, Còdex, f. 17r-17v (trascrit per M. L. CABANES CATALÀ, *op. cit.*, p. 106-107).

¹³ P. IBARRA i RUÍZ, *op. cit.*, p. 109. Fem referència a la transcripció realitzada per Pere Ibarra.

¹⁴ E. GUINOT - S. SELMA, *op. cit.*, p. 37.

- El Donatiu o Quatre Alqueries, localitzada a la partida de les Alqueries, on s'establiren els cristians cavallers que dugué Jaume I i que pagaven un xicotet tribut conegut com a *delme del donatiu*.
- El Magram, situat a la dreta del marge del Vinalopó. Aquesta era l'horta dels mudèjars, coneguda com a «l'horta dels moros», que pagava un impost denominat *magram*.

Els mudèjars foren apartats a la zona del sud de la vila, on fundaren la Moreria o Raval, i els cristians ocuparen la zona emmurallada.

La repartició també afectà les aigües; així, la séquia Major, a la qual s'assignaren 9 fils¹⁰ dels 12 que comprenia el sistema hídric, regava la zona del Franc i del Donatiu i les terres de l'infant, i la séquia de Marxena, amb 2 fils, quedà relegada a la zona del Magram.¹¹ El fil restant s'utilitzà per a l'abastiment propi de la vila.

Els documents de propietat municipal relatius a aquest període són escassos. Tanmateix, com a documentació relacionada amb la séquia i el reg podem esmentar el privilegi dictat per l'infant Don Manuel el 1269, en el qual confirmava als habitants d'Elx les particions de cases i terres realitzades en el seu nom, i amb això, també de l'aigua, però amb la condició que s'hi mantinguera com en *tiempos de moros*: «Otro si, les otorgo que el agua con que regaban las acarias, do son d'estas heredidades [sic], que la ayan assí como la solien aver los moros en el so tiempo».¹²

Certament, el terme *séquia de Marxena* no apareix explícitament fins a la citada ordre de la comtessa Beatriz de 1285, amb la qual es procedí a la fixació de les mesures del partidor. Aquest fet determinà el repartiment del sistema d'aigua que ha perdurat fins als nostres dies, i ha estat recordat en tractats com el redactat per Baltasar Ortiz de Mendoza el 1589, titulat *Claridad de la Acequia*,¹³ el capítol v del qual tracta «de quantos hilos tenía la acequia antes del Infante Don Manuel y quantos tiene hoy», destacant el plet en què va haver d'intervenir la senyora d'Elx, la comtessa Beatriz, i que donà com a resultat la fixació del partidor.

2.2. La séquia de Marxena i el Senyoriu d'Elx

Des del segle XIII la séquia de Marxena, com la séquia Major, passà a mans dels senyors d'Elx.¹⁴ Aquests, en diferents ocasions, es veren obligats a dictar ordres i privilegis que confirmaven el repartiment de terres i la distribució de les aigües.

Fig. 2. Partidor fix de la séquia de Marxena.

Pere Ibarra recull l'ordre promulgada per l'infant Ramon Berenguer el 1338, la qual obligava els cristians que havien ocupat cases i terres del costat de la séquia de Marxena a torna-les als seus propietaris. El document, que no ha sigut localitzat en el fons documental municipal, així com el *Claridad de la Acequia* d'Ortiz de Mendoza, apareix transcrit en l'obra de Pere Ibarra. Així, podem llegir:

que totes del tafulles ad les aygues que antigament solien tenir los moros del Ravals del lloch nostre de Elig et alguns ortets que son costa lo dit Raval apres de la çequia et alcuns terres de seca que son en lo terme del dit lloch sien tornades o donades als moros qui ara estan en los dits Ravals les quals tafulles ortets e terra de seca ara tenen alguns crestians.¹⁵

Per una altra banda, a diferència de la zona del Franc, on els propietaris cristians disposaven de l'aigua com un bon franc, a la zona del Magram l'organització i el repartiment d'aigua corria a càrrec de l'Aljama. Aquest diferent sistema organitzatiu permetia al senyor disposar de part de l'aigua de la séquia de Marxena per a la seua venda.¹⁶

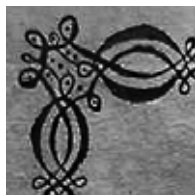
En l'AHME trobem en la Secció de Pergamins un certificat, datat el 1436, firmat per Obaguer Ysmael, alamí o repartidor de l'aigua en l'horta dels moros, que havia de donar comptes al senyor del moment.¹⁷ Els beneficis dels productes de la venda d'aigua de la séquia, la qual es realitzava per subhasta cada divendres (dia festiu musulmà), corresponia a la ciutat de Barcelona ja que era aquesta la que posseïa el senyoriu d'Elx i Crevillent en la data indicada.¹⁸

¹⁵ P. IBARRA I RUÍZ, *op. cit.*, p. 223.

¹⁶ E. GUINOT - S. SELMA, *op. cit.*, p. 37-38.

¹⁷ AHME, *Certificado de Obaguer Ismael de los productos de venta del agua que Barcelona tenía en la acequia*, 1436, sign. P 24/16.

¹⁸ Josep D. GARRIDO I VALLS, «Les comunitats d'Elx i Crevillent sota la senyoria de Barcelona», *LA REL·LA*, 16 (2003), p. 11-36. Entre 1392 i 1458 el terme i vila d'Elx estaven sota el domini de la ciutat de Barcelona.

2.3. La séquia després de l'expulsió dels moriscos

El 1609, amb l'expulsió dels moriscos, es produí un canvi organitzatiu a la séquia de Marxena. Les terres que integraven el raval de Sant Joan es despoblaren i tots els béns de la comunitat passaren a mans del marquès d'Elx, Jorge de Cárdenas, duc de Maqueda i Nàgera. Aquest, segons Guinot i Selma, dictà el 1611 la carta de població del raval de Sant Joan¹⁹ i els pobladors es constituïren en Universitat de Sant Joan, sota la jurisdicció del senyor.²⁰

Entre la documentació principal trobem els establiments realitzats pel marquès d'Elx el 1611. En aquests es recull el traspàs dels béns, hirsendes i heretatges, i els termes i les condicions en què es realitzaven. A mode d'exemple, transcrivim part de l'establiment atorgat a Pere López de Varea sobre les terres, aigua i oliveres:

Los quales dichos bienes arriba expressados y declarados cede y traspasa dicho señor don Iayme al dicho Pedro Lopez de Varea con todas sus entradas y salidas, usos y costumbres, derechos y servidumbres, aumentos y mejoras, quantas han y hauer deuen. [...] Primeramente que todo el valor de la tierra, olivares y agua haya de pagar la quinzena parte para dia de Nauidad primero venidero. Y desta quinzena (supuesto no se paga hasta entonces) no ha de pagar responsión de censo en este presente año, ni en adelante.²¹

En aquest moment, el Consell de la Universitat de Sant Joan passà a ocupar-se del funcionament general de la séquia. Fet que podem constatar en l'expedient del procés de la Vila d'Elx contra la Universitat de Sant Joan, on trobem un acord pres el 24 de març de 1611 pel Consell de la Universitat per a la venda d'una tanda d'aigua amb la finalitat d'adobar un rafal i algun portell de la séquia de Marxena.²²

En l'AHME es conserva el fons de la Universitat i en els seus llibres municipals hi ha referències als acabaments de les faenes d'escurar els braçals,²³ rendició de comptes, obres de gran envergadura que afectaven la glera de la séquia. Així, en una acta municipal de 17 del juny de 1782²⁴ hi trobem l'aprovació d'una obra per a la col·locació d'*almyedas* i de taulons en els braços de la séquia.

A més, s'ha de citar un resum de les actes municipals de la Universitat de Sant Joan entre 1752 i 1857 relatives a distints acords que prenia el Consell sobre la séquia de Marxena.²⁵ Entre aquests acords trobem el nomenament anual del sobresequier, que s'encarregava de la vigilància de la séquia. Les seues funcions estaven regulades en les ordenances municipals i participava en totes les juntes plenàries municipals, com queda registrat en els llibres de capítol.

També podem consultar el *Llibre del mostassaf* de la Universitat de Sant Joan,²⁶ el qual recull les ordenances municipals de la Universitat des de 1610 fins a finals del segle XVII. Aquest dedica diversos documents a la séquia de Marxena i al seu sobresequier. Així, en el docu-

¹⁹ E. GUINOT - S. SELMA, *op. cit.*, p. 38. No hem trobat en el fons de l'AHME la carta de població del Raval de Sant Joan d'Elx.

²⁰ J. SERRANO I JAÉN, *op. cit.*, p. 54-68.

²¹ AHME, *Establecimientos realizados en la Universidad de San Juan por el Duque de Maqueda, después de la expulsión, según las condiciones que constan en el documento, 1611*, sign. H 26/3.

²² AHME, *Proceso de la Villa de Elche contra la Universidad de San Juan, 1611-1618*, sign. b 109, f. 801r-801v.

²³ AHME, *Libro de remates de la Universidad de San Juan, 1734-1741*, sign. b 229.

²⁴ AHME, *Libro de actas de la Universidad de San Juan, 1781-1799*, sign. b 99, f. 72r.

²⁵ AHME, *Resumen de las actas municipales de la Universidad de San Juan entre 1752 y 1857 relativas a distintos acuerdos sobre la Acequia de Marchena*, sign. 30A/6.

²⁶ AHME, *Libro del Almotacén de la Universidad de San Juan, 1610*, sign. H 26/17.

Fig. 3. Plànol de les obres per a la col·locació de taulons en els braços de la xarxa de la séquia de Marxena, 1782 (AHME, sign. b 99, f. 72).

ment 9 es dicten les ordenances relatives als «Capítols ab los quals ha de exercir son offici lo sobresequier que ara és o per temps serà de la Universitat de Sant Juan del marquesat de Elig en la çeqüia de Marchena». ²⁷ Cap al 1742 la Universitat de Sant Joan aprova altres ordenances municipals, ²⁸ confirmades per Felip V, sobre el sobresequier de Marxena, en els quals es reiteren les seues funcions de gestió i de vigilància de la xarxa de reg.

A més del sobresequier o jutge d'aigües, trobem la figura del clavari de la séquia, que havia de donar comptes del producte de la *séquia* al Consell. Aquest continuà sent un funcionari municipal, fins i tot després de la constitució pel Reial Consell de la Junta d'Aigües de la Séquia de Marxena, ²⁹ denominat indistintament clavari, dipositari o majordom.

En el capítol de 8 de març de 1790 ³⁰ apareix per primera vegada el càrrec de contrallibre, que seria l'encarregat de dur la comptabilitat de la Comunitat de Regants i del dipositari. Així, podem llegir:

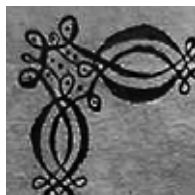
Acuerdan dichos señores que, para la custodia de los productos de la Azequia de Marchena, se fabrique una Arca con tres llaves, las que deveran encautarse una al señor regidor primero, otra el contralibro que se nombrara y la otra el depositario, formándose libro para el debido hasiento en la formalidad de entradas y salidas.

²⁷ M. A. CANO I IVORRA, *op. cit.*, p. 198-203.

²⁸ AHME, *Capitulo sobre el sobresequiero de Marchena. Ordenanzas 1742*, còpia del segle XX, sign. H 173/2.

²⁹ AHME, *Cabildo de la Universidad de San Juan de 5 de marzo 1792*, sign. H 171/18, f. 13v. Indica que la Junta d'Aigües de la Séquia de Marxena es creà per Reial Consell.

³⁰ AHME, *Cabildo de la Universidad de San Juan de 8 de marzo de 1790*, sign. H 171/17, f. 8v-9r. E. GUINOT - S. SELMA (*op. cit.*, p. 75) indiquen que la figura del contrallibre es creà el 1792, encara que s'ha localitzat en les actes municipals el seu nomenament el 1790.

Aquest tenia l'obligació d'assistir a les vendes d'aigües, per a prendre «razón de ella».³¹

En les actes municipals de la Universitat de Sant Joan també hi apareix l'aprovació del càrrec del «fiel de aguas»,³² persona encarregada de repartir diàriament l'aigua, cantant la talla, segons indicava el *march* o registre on estaven consignades les parades.

2.4. El Reglament de la Comunitat de Propietaris de la Séquia de Marxena

A poc a poc, entre mitjans del segle XVIII i 1835 la Séquia de Marxena copià el model funcional i governamental de la Séquia Major, encara que la seua preparació respecte al Consell era parcial. L'alcalde de la Universitat continuava sent el president de la Junta de Regants i havia d'aprovar en ple els comptes, les obres, el calendari de les *mondas* (escurades de les séquies) i el personal encarregat de la séquia (dipositari, sobresequier, fidel, etc).

El 1835, amb la dissolució de l'Ajuntament del Raval, la Séquia Major intentà d'annexionar la part de la Séquia de Marxena, però la Junta de Regants aconseguí parar la iniciativa. Un nou intent s'hi produí amb la promulgació de la Llei d'Aigües vers el 1890, però aquesta volta fou frenat mitjançant una ordre judicial.³³ Tanmateix, les queixes de la Séquia Major a l'alcaldia continuaven produint-se. En una carta de 7 d'abril de 1891 remesa per l'Alcaldia al Senyor Vocal Comissari de la Séquia de Marxena,³⁴ s'exigeix a la Comunitat de Propietaris que es constituïska en sindicat i es dicte un reglament, de la mateixa manera que ja havia fet la Séquia Major, seguint les directrius disposades en la Llei d'Aigües.

A conseqüència d'aquestes accions, la Comunitat de Propietaris de la Séquia de Marxena aprovà provisionalment el Reglament en la Junta General celebrada el 30 d'abril de 1893;³⁵ finalment es confirmà en l'acta de la Junta del 26 del maig de 1895.³⁶ Aquest reglament continua vigent i, malgrat que patí algunes modificacions en el règim de les vendes diàries d'aigües pels acords presos el 5 de febrer de 1933, ens serveix per a conèixer el govern i funcionament actual de la Comunitat de Regants.

El document comença detallant l'origen i domini de les seues aigües, posant l'accent tant en les seues propietats exclusives com en les que comparteixen amb la Séquia Major. Diferents han estat els plets imposats per les dues séquies amb la finalitat de delimitar les seues competències. Per a la regulació de les relacions entre les séquies s'han promulgat sentències com la de 1613, la qual obliga els propietaris de la Séquia Major a consultar els propietaris de la de Marxena quan vulguen construir, comprar o enderrocar nous immobles; o la Reial Sentència de 1652, on es recull que la Comunitat de Propietaris de la Séquia de Marxena «es condueña de una sexta parte del Pantano y de que todos

³¹ AHME, *Cabildo de la Universidad de San Juan de 3 de febrero de 1790*, sign. H 171/15, f.4v-5r.

³² AHME, *Libro de actas de la Universidad de San Joan, 1776-1780*, sign. b 98, f. 32r.

³³ E. GUINOT - S. SELMA, *op. cit.*, p. 75.

³⁴ ASM, *Oficio cosido a las actas de Junta de Propietarios de 1886-1890*, sign. provisional 72/1.

³⁵ ASM, *Reglamento para el régimen y gobierno de los Propietarios de la Acequia de Marchena de Elche. Redactado con arreglo a los Capítulos que de antigua tienen dichos propietarios y han venido observando, y aprobado provisionalmente en la Junta General celebrada el 30 de abril de 1893*, Gráficas Antonio, Elx, 1968, sign. provisional 72/4-1.

³⁶ AHME, *Protocol notarial de 3 d'agost de 1895*, notari Raimundo Caudel Cano, SHPN/1087, f. 1.260-1.268.

Fig. 4. Reglament per al règim i govern dels propietaris de la Séquia de Marxena d'Elx, publicació de 1968 (ASM, sign. provisional 72/4-1).

los cauces desde el nacimiento de las aguas hasta la presa de Marxena corran juntamente con las de la Major, desde las fuentes de Aspe hasta la boquera de Marxena».³⁷

Per una altra banda, l'article 10 del reglament de 1895 recull que «para el gobierno de esta acequia se nombrará en Junta general de propietarios de la misma, celebrada en el mes de enero de cada año, una Junta directiva o de gobierno interior, compuesta de cuatro vocales y dos suplentes, que se renovarán por mitad anualmente. El Sr. Alcalde, es el presidente nato de la Junta de gobierno, debiendo actuar, como Secretario, el que fuere del Ayuntamiento».³⁸ A més de juntes generals i de Govern, s'hi detallen una per una les tasques i competències dels diferents càrrecs administratius: el comissari, el secretari, el fidel, el dipositari i el sobresequier.

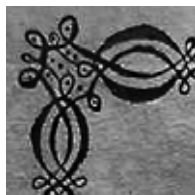
A inicis del segle xx el fidel-repartidor tenia un paper essencial, ja que era qui repartia i venia diàriament l'aigua, cantant la talla segons indicava el *march*.³⁹ La venda d'aigua es realitzava, en els arcs de l'antic Consell de la Universitat de Sant Joan; una vegada finalitzada la reunió, se n'alçava l'acta,⁴⁰ en la qual es recollia el braçal i la parada de l'aigua,

³⁷ Detallat en ASM, *Reglamento...*, sign. provisional 72/4-1.

³⁸ ASM, *Reglamento...*, sign. provisional 72/4-1, p. 5.

³⁹ ASM, *Reglamento...*, sign. provisional 72/4-1, p. 9: «March o plantilla registro donde están consignadas las paradas».

⁴⁰ ASM, *Actas de la venta y reparto de agua*, 1907-1982, sign. provisional 67/1.

així com el torn (nit i dia) i el comprador i els beneficis de la transacció. Durant 30 anys, el repartiment es realitzava en un local de la seua propietat, el qual en l'actualitat es localitza al carrer Barri Conrado, núm. 22.⁴¹

Acequia de Marchena

Acta de la venta y reparto del agua del día 5 de Diciembre de 1907

BRAZALES	PARADAS	LUGAR	COMPRADORES	TOTAL	
				Area	Importe
Catal	Blanca	1	Alfonso Toranzo	2 25	2 25
Catal	Blanca	1	Don. Antonio Toranzo	5 11	5 11
Catal	Blanca	3	Don. Antonio Toranzo	1 23	3 23
Catal	Blanca	3	Don. Antonio Toranzo	1 11	3 11
Catal	Blanca	3	Don. Antonio Toranzo	4 23	13 11
Catal	Blanca	3	Don. Antonio Toranzo	5 56	7 11
Catal	Blanca	3	Don. Antonio Toranzo	2 25	7 11
Total repartido:				25 25	25 25

Total repartido: 25 25

El día 5 de Diciembre de 1907

En Testimonio de lo cual se firmó en el lugar de Marchena a 5 de Diciembre de 1907

El Comisario: *[Firma]* El Repartidor: *[Firma]* El Secretario: *[Firma]*

Fig. 5. Acta de venda i repartiment d'aigües del dia 5 de desembre de 1907 (ASM, sign. provisional 67/1-1).

Actualment, per causa del descens del negoci de l'aigua, la séquia funciona sense a penes recursos humans, però gràcies a la dedicació del personal no ha minvat l'activitat. L'actual sobreseguir realitza les seues tasques pròpies, així com les del fidel repartidor, i les figures de comissari, dipositari i secretari continuen vigents.

3. RECORREGUT DE LA SÉQUIA DE MARXENA

L'article 3 del reglament de la Séquia de Marxena ens indica que:

las aguas de la acequia de Marchena corren en unión y por el mismo cauce que las de la Acequia Mayor, desde el Pantano, hasta llegar a la boquera o presa de Marchena, situada detrás del Molino de la Torreta a un kilómetro al Norte de Elche, en donde, separándose de las Marchena, de las de la Mayor, caen al río Vinalopó, por cuyo lecho siguen hasta llegar a la antedicha rafa de Marchena, encauzándose entonces por la acequia de su nombre, situada a la margen derecha del río, van a regar

⁴¹ ASM, *Convocatorias a sesiones plenarias*, 1913-1994, sign. provisional 72/2.

principalmente los partidos rurales de Matola, Algorós, Algoda, Pusol y Derramador, en la parte Sur de este término municipal.⁴²

La séquia discorre seguint l'ortografia del terme, en el marge dret del riu Vinalopó. L'aigua, que descendeix del pantà, es bifurca en el partidor de *Marxena*, i va a parar al Rafal nou.

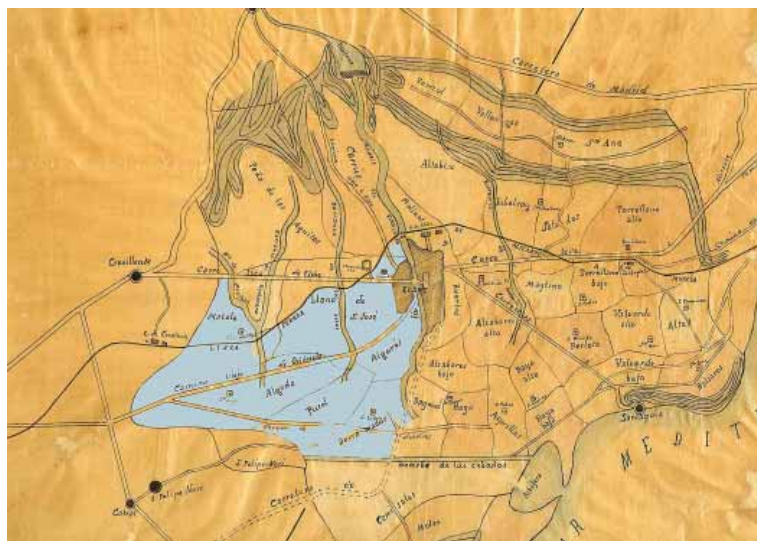

Fig. 6. Croquis del terme municipal d'Elx i les seues partides rurals, signat per Cayetano Martínez el 1886. Hem marcat la zona que regava la séquia de Marxena (AHME, sign. P 8/7).

Entre 1900 i 1907 l'enginyer Próspero Lafarga duagué a terme la canalització de la séquia, ja que fins a aquell moment «al llegar al molino del Céntimo vertía sus aguas al río, para ser represadas por la antigua presa de aquel nombre y seguir por la acequia general que las distribuye a lo largo de la zona regable»,⁴³ la qual cosa provocava grans pèrdues de cabal.

Des del Rafal nou, la séquia rega el marge dret de la ciutat i el marge d'Elx. Una volta passat el nucli urbà, la caixa o la glera de Marxena es ramifica en tres braços principals: Penat, Catral i Orta. El Penat, com indica el Reglament, té la boquera a la partida d'Algorós, a la vereda que descendeix a la rambla per la costa de Barratxina. Catral, així com Penat, s'inicia a Algorós en la boquera de la Bassa, al migdia de Penat. I per últim, Orta també comença en aquesta Bassa i es dirigeix al sud, ramificada en els braços Algorós o Alcavo, Raboguët i Olla. En l'ASM es conserva un croquis datat el 1923 sobre la xarxa de la distribució de les aigües,⁴⁴ gràcies al qual podem conèixer la gran extensió de terrenys que rega la séquia.

⁴² ASM, *Reglamento...*, sign. provisional 72/4-1, p. 4.

⁴³ Próspero LAFARGA, *Los Riegos en Elche*, Impremta de Luis Esplá, Alacant, 1910, p. 45-48.

⁴⁴ ASM. Xarxa de distribució de les aigües de Marxena, sign. Provisional 72/6-1.

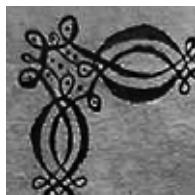

Fig. 7. El Rafal nou

Des dels tres braços principals s'obrin diferents parades que reguen al sud-oest de manera natural. A més, al llarg del recorregut de la séquia apareixen elements arquitectònics hidràulics que faciliten el curs de l'aigua. Aquest és el cas de l'aqüeducte dels Arcs, al barranc de les Monges, que permetia que l'aigua del braçal del Penat continuara el seu camí cap a Crevillent, o les parades, on es distribuïa l'aigua als diferents horts.

El punt inicial per a distribuir la talla estava a la Bassa. Abans es troben les boqueres de l'hort del Marqués, prop del pont de la Mare de Déu, l'hort del Contador, l'hort del Bon Lladre, la parada de Vereda, la boquera del Penat i la de Xorro. La talla es canta tenint en compte el *march* o registre de la parada, el qual es calcula segons el temps que tarda l'aigua a aplegar a la Bassa, a intervals de quarts d'hora. En el regalament trobem un quadre de les parades, on s'indiquen els quarts d'hora abans o després de la Bassa.

A més de la xarxa de séquies i parades de Marxena, al costat dret del riu Vinalopó trobem tres assuts, el de l'Horta dels Moros, el de l'Argamassa i el dels Comuns. Aquestes preses de derivació, efectuades al marge del riu, servien per a prendre les aigües de les avingudes i distribuir-les per les terres mitjançant un sistema de canals. La propietat d'aquests assuts ha provocat una certa problemàtica entre els propieta-

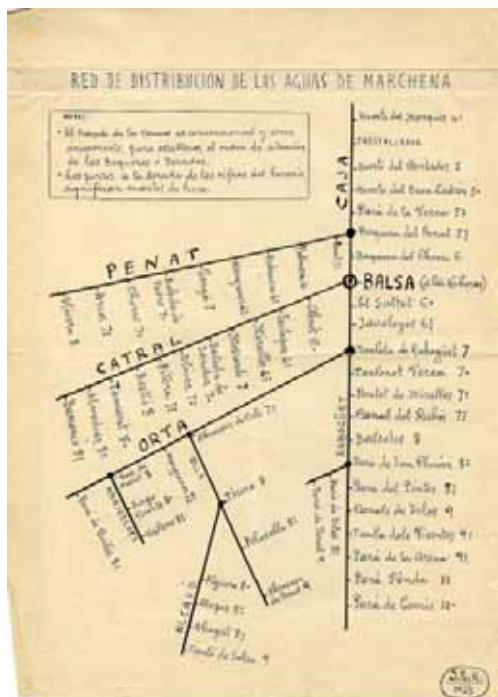

Fig.8. Xarxa de distribució de les aigües de Marxena, 1923
(ASM, sign. provisional 72/6-1).

ris de Marxena i les societats de llauradors. Si ens remetem als documents, en el fons de l'ASM trobem llistes cobratòries o repartiments per les exhumacions realitzades en els braçals i assuts que conformaven la séquia i s'hi fa referència a l'assut dels Moros i al de l'Argamasa.⁴⁵

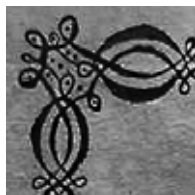
Analitzant aquests patrons cobratoris, que comprenen els anys de 1742 a 1765,⁴⁶ podem assegurar que cada braçal o assut regava una sèrie de tafulles i que els seus caps havien de pagar els treballs de l'exhumació o neteja d'aquests en relació a les seues propietats. Així, podem llegir per a l'assut de l'Horta dels Moros que:

Repartimento de seizientos ochenta y dos reales quatro dineros que se han gastado por Joseph Pastor de Lopez Mayordomo del Azud de la Huerta de los Moros en la monda que se ha hecho para su conservazi3n y repartidos entre 1689 ta3llas que tienen los regantes empadronados tocan a nueve dineros y medio por ta3lla comprehendido en dicho de padr3n y cobranza. Elche. Octubre 13 de 1742.

En el mateix quadern trobem els repartiments de les exhumacions de la fillola de Guterris, amb 530 tafulles; del braç de Jubalcarrera, amb 587 tafulles, i la fillola de l'Algarrovo amb 472 tafulles. En total, 3.278 tafulles regades per la séquia i els assuts.

⁴⁵ També trobem documentació municipal sobre l'assut de l'Argamasa en AHME, *Antecedentes, padrones, mondas y otros datos para ilustrar el riego del Azud de la Argamasa*, s.d., sign. 30A/7.

⁴⁶ ASM, *Repartimientos por las mondas realizadas en la red de canales de las Acequia de Marchena y los azudes, 1742-1765*, sign. provisional 70/3-1.

Repartim. ^{to} de sepeliones o exhumaz. ^{es} de quanto om. ^{es} que se han paxado p. ^o Jph. Pastor de Lopez, Mayor del Huelo de la Lluera de los Moros, en la Aldea que se ha hecho p. ^o Sefonreaz. ^{es} y Regat. ^{es} en el mes de 1682 que tienen los Repantes empalmeados, tocan a Lluera om. ^{es} y paxado p. ^o Sefonreaz. ^{es} Comprehendidos el oro de Lloron y Cobanica. Ocho de 13	
40-11	Jph. Pastor de Alonzo 15-20
12-11	Andres Jcho de Benito 6-16
14-11	Luis Sabaloyes 5-13
14-11	Jph. Pastor de Carreno 5-13
28-1	Dn. ^o me. Hernandez 12-3
9-11	Pargual Alonzo 3-14
23-1	Diego Lopez 2-3
18-1	Ramon Antonio 1-8
12-1	Jph. Pastor de Lloron 4-18

Fig. 9. Repartiments per les exhumacions realitzades a l'assut de l'Horta dels Moros, a la fillola de Guterris, del braç de Jubalcarrera i la fillola de l'Algarrovo, 1742 (ASM, sign. provisional 70/3-1).

4. TASQUES ARXIVÍSTIQUES

⁴⁷ A. M. ÁLVAREZ FORTES, *op. cit.*, p. 38: «El reglament de 1911 encarregava al secretari la conservació dels documents a l'arxiu de l'entitat (capítol IX, art. 63, 5é) tasca que també realitza el secretari actual».

⁴⁸ Per a conèixer els fons de l'AHME podem consultar l'article de Carmina Verdú Cano, en el qual hem d'incloure les noves incorporacions: l'Arxiu Històric de la Comunitat de Propietaris de les Aigües de la Séquia Major del Pantà i l'Arxiu de la Séquia de Marxena: C. VERDÚ CANO, «Una proposta didàctica des de l'Arxiu Municipal», LA REL·LA, 19 (2006), p. 307-316.

A diferència de la Séquia Major,⁴⁷ en el Reglament funcional de la Séquia de Marxena no es recull la figura encarregada de conservar els documents. Aquest fet i els continus transllats de la documentació han provocat que ens enfrontem a un fons seccionat, desorganitzat i en mal estat de conservació. Tanmateix, la professionalitat del personal de l'organització ha contribuït a permetre que els documents perduren en el temps.

La Llei d'arxius de la Generalitat Valenciana defineix com a fons el conjunt de documents o sèries documentals produïdes o reunides per un organisme en l'exercici de les seues competències. L'AHME reuneix diferents fons, no només el municipal, i l'ASM, per tant, en forma part.⁴⁸ En primer lloc, hem de ressaltar que el fons documental de Marxena és un fons obert, és a dir, que la instrucció continua generant documents per a la seua gestió diària. La documentació que serà cedida en dipòsit abraça un període comprés entre el 1635 i el 1986, però aquest es podria incrementar en els pròxims anys amb noves transferències, una vegada que els expedients hagen perdut la vigència administrativa.

Per a l'ingrés d'un nou fons a l'arxiu s'hi han d'aplicar diferents tasques tècniques. La primera actuació sobre l'ASM ha sigut la desinfecció i neteja dels documents i la col·locació d'aquests en carpetetes de conservació, cosa que ens han permés treballar sobre els documents sense necessitat de perjudicar el dèbil estat de conservació d'aquests. Una volta descrit el fons i instal·lat en els contenidors de conservació, se n'ha elaborat un inventari, que ens permetrà realitzar un estudi aproximat de les sèries. Aquestes es poden classificar en tres seccions: Govern, Administració i Gestió econòmica.

I. Govern
I.1. Actes de sessions de la Junta de Propietaris
I.2. Convocatòries a sessions plenàries
I.3. Llibre de govern de la Séquia
I.4. Reglaments
II. Administració
II.1. Llibres de venda diària d'aigua
II.2. Actes de venda i repartiment diaris d'aigua
II.3. Relacions nominals de regants
II.4. Contractes de compravenda i escriptures
II.5. Correspondència
II.6. Expedients d'obres
II.7. Llibres de talla
II.8. Denúncies, infraccions i pleits
II.9. Personal: nòmines, nomenaments...
II.10. Plànols i croquis de la xarxa de la séquia
III. Gestió econòmica
III.1. Comptes de la Séquia de Marxena
III.2. Documentació de bancs i caixes: extractes bancaris, llistats de dividends
III.3. Llibres de caixa
III.4. Repartiments per les neteges realitzades en la xarxa de canals de la Séquia de Marxena i els assuts.
III.5. Talons de dividends

Realitzant una anàlisi del fons, en la documentació sobre el govern trobem ordres i reglaments que regeixen el funcionament de la Séquia, així com els expedients de sessions plenàries, on destaquen les actes de les sessions de la Junta que van des de mitjan segle XVIII fins a 1913.⁴⁹

⁴⁹ ASM, *Actas de sesiones, convocatorias, órdenes y reglamentos*, sign. provisional 72.

Per una altra banda, entre la documentació relativa a la gestió administrativa estan les actes de venda i repartiment diari d'aigua, els contractes de compravenda, les escriptures de les hores d'aigua, plànols, nòmines, etc. És a dir, tot allò relacionat amb el funcionament ordinari de la Séquia, com la sèrie dels expedients de les obres realitzades que afecten el traçat de la séquia. És en aquesta sèrie on trobem el document conservat amb la data de més antiguitat, 1635, que tracta sobre la construcció d'«un portell que està en lo Azud de Marchena prop del pont alt ad pedra y argamasa».

Cal destacar-hi la documentació generada per les obres de desviació i canalització de les aigües de la séquia de Marxena dirigides per l'enginyer Próspero Lafarga. Aquestes obres formaven part del projecte general de desviació de les aigües de les dues séquies, la Major i la de Marxena, que es dugué a terme entre 1898-1908. Entre els documents que conformen l'expedient hi trobem l'informe previ sobre la situació de la presa de Marxena signat el 1896 pel mestre d'obres Pedro León Navarro, el plec de condicions del contracte de les obres el desembre de 1903, l'acta de recepció provisional de les obres el 1907 i la memòria llegida i aprovada en la Junta General de Propietaris de les Aigües de la Séquia de Marxena celebrada el 16 de gener de 1908.⁵⁰

Fig.10. Memòria llegida i aprovada en la Junta General de Propietaris de les Aigües de la Séquia de Marxena celebrada el 16 de gener de 1908 (ASM, sign. provisional 70-1).

⁵⁰ ASM, *Expedientes de obras* (1635-1980), sign. provisional 70/1.

També hi ha un abundant grup de documents de denúncies i plets interposats per particulars i per la comunitat de regants relatius a assumptes com l'ús indegut de les aigües de reg, el repartiment de les aigües o les obres en la xarxa de reg, etc. Entre aquesta documentació localitzem les còpies d'expedients de sentències i de testimonis d'interlocutòries de l'Arxiu Històric de la Comunitat de Propietaris de les Aigües de la Séquia Major del Pantà que afecten les dues séquies.⁵¹

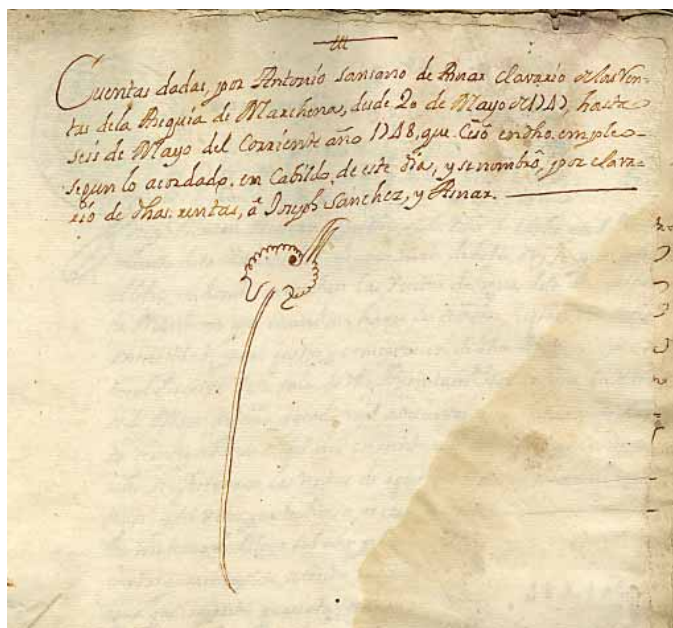

Fig. 11. Comptes donats pel clavari de la Séquia de Marxena per a l'any econòmic 1747-1748 (ASM, sign. provisional 17/7).

Per últim, relacionat amb la gestió econòmica, destaca la sèrie de Comptes de la Séquia de Marxena, que, a més de ser la més voluminosa, és la menys fraccionada, ja que abraça un període de 1740 a 1886. En aquesta podem trobar les relacions anuals de despeses i ingressos de la Séquia, així com les dades rellevants en la gestió diària de la Séquia: sous, despeses en la neteja de la séquia, cost de les obres sobre el traçat...⁵²

A més dels comptes, s'hi documenten talons de dividendes, on s'anoten els beneficis que obtenien els propietaris de la comunitat de regants amb la venda d'aigua entre 1906 i 1983.⁵³ Cal ressaltar la importància dels repartiments per les exhumacions realitzades en els braçals i assuts que hi ocupaven la xarxa de distribució de la séquia. Aquestes llistes cobratòries, datades entre 1742 i 1781, ens permeten conèixer el nom dels propietaris, així com l'extensió de les tafalles que hi posseïen.⁵⁴

⁵¹ ASM, *Denuncias, Infracciones y Pleitos (1723-1984)*, sign. provisional 71.

⁵² ASM, *Cuentas (1740-1986)*, sign. provisional 17-63.

⁵³ ASM, *Talones de dividendos (1906-1983)*, sign. provisional 1-16.

⁵⁴ ASM, *Repartimientos por las mondas realizadas en la red de la Sequia de Marxena y los azudes (1742-1838)*, sign. provisional 70.

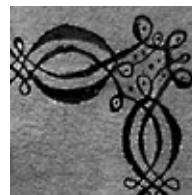
Per a concloure, i a mode de resum, hem elaborat una fitxa descriptiva que ens servirà com a instrument de gestió documental i que ens permet conèixer el fons d'una manera ràpida i a tots els nivells; l'hem redactada seguint la Norma Internacional de Descripció Arxivística ISAD(G),⁵⁵ ja que considerem que és un mode senzill d'aproximar-nos a una documentació, fins ara desconeguda, que serà treta a la llum amb fins d'investigació.

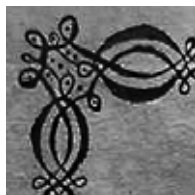
		FITXA ISAD(G): ARXIU DE LA SÈQUIA DE MARXENA	
CODI	ASM	DATA DE LA PROPOSTA	
A ÀREA D'IDENTIFICACIÓ			
1. CODI DE REFERÈNCIA			
ASM			
2. TÍTOL (DENOMINACIÓ DEL FONS DOCUMENTAL)			
Arxiu de la Séquia de Marxena			
3. DATES			
DATA INICIAL	1635	DATA FINAL	1986
		FONS OBERT	
4. VOLUM I SUPORT			
	ANYS	UNITATS D'INSTAL·LACIÓ	METRES LINEALS
ARXIU DE GESTIÓ	-	-	-
ARXIU HISTÒRIC	1635-1986	72	9,39
CREIXEMENT ANUAL ESTIMAT		1	0,13
SUPORT			
☒ PAPER	☒ ALTRES	Plànols	
SUPORT DE SUBSTITUCIÓ			
☐ SÍ	☒ NO		
SE N'HA CONSERVAT LA DOCUMENTACIÓ ORIGINAL		☒	
5. NIVELL DE DESCRIPCIÓ			
☒ FONS			
B ÀREA DE CONTEXT			
1. NOM DEL PRODUCTOR			
DENOMINACIÓ OFICIAL DE L'ORGANISME PRODUCTOR			
Comunitat de Propietaris de la Séquia de Marxena			
2. HISTÒRIA INSTITUCIONAL			
Els propietaris de la Séquia de Marxena fins a la dissolució de la Universitat de Sant Joan, el 1835, depenien del Consell d'aquesta, que era qui gestionava els assumptes de reg. Una vegada dissolta la Universitat, es van constituir en Comunitat de Propietaris, regulats pel seu reglament, aprovat el 1893, el qual, llevat de petites modificacions, continua vigent.			
3. HISTÒRIA ARXIVÍSTICA			
Encara que no trobem la figura d'arxiver i el fons documental haja passat per diferents dependències fins a ser dipositat en l'AHME, els documents s'han conservat respectant les sèries generades per la Comunitat de Propietaris de la Séquia de Marxena.			
4. FORMA D'INGRÉS			
Dipòsit			
C ÀREA DE CONTINGUT I ESTRUCTURA			
1. ABAST I CONTINGUT			
FUNCIÓ ADMINISTRATIVA			
Govern i administració de la Comunitat de las Séquia de Marxena			
INVENTARI			
SÈRIES	DATES	SIGN. PROVISIONAL	
Talons de dividends	1906-1983	1-16	
Comptes de la Séquia de Marxena	1740-1986	17-63	
Llibres de caixa	1927-1968	64-65	
Llibres de venda diària d'aigua	1929-1984	66	
Actes de venda i repartiment diaris d'aigua	1907-1982	67	
Relacions nominals de regants	[177?]-1982	67	

⁵⁵ ISAD(G): Norma Internacional General de Descripció Arxivística (Associació d'Arxivers de Catalunya, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2001).

Els papers de la séquia de Marxena

Documentació de bancs i caixes: extractes bancaris, llistats de dividends	1949-1986	68
Personal: nòmines, nomenaments...	1921-1980	69
Expedients d'obres	1635-1980	70
Llibres de talla	1923-1933	70
Repartiments per les neteges realitzades en la xarxa de canals de la Séquia de Marxena i els assuts	1742-1838	70
Denúncies, infraccions i pleits	1723-1984	71
Actes de sessions de la Junta de Propietaris	[17??]-1935	72
Convocatòries a sessions plenàries	1913-1994	72
Correspondència	1914-1964	72
Reglaments	1833-1955	72
Contractes de compravenda i escriptures	1891-1957	72
Plànols i croquis de la xarxa de la séquia	1923-1988	72
Llibre de govern de la Séquia	1907	72
2. VALORACIÓ, SELECCIÓ I ELIMINACIÓ		
VALOR PRIMARI		
TIPUS		JUSTIFICACIÓ
ADMINISTRATIU	☒	Documentació amb vigència administrativa, fiscal i legal per a tractar pleits...
FISCAL	☒	
LEGAL	☒	
VALOR SECUNDARI		
TIPUS		JUSTIFICACIÓ
INFORMATIU	☒	Documentació amb valor històric per a investigar el reg a Elx
HISTÒRIC	☒	
PROPOSTA DE VALORACIÓ		
CONSERVACIÓ PERMANENT	☒	
OBSERVACIONS		
Documentació històrica protegida per les lleis de patrimoni estatals i autonòmiques.		
3. ORGANITZACIÓ		
SISTEMA D'ORGANITZACIÓ I ORDENACIÓ DE LA DOCUMENTACIÓ		
☒ NUMÈRICA	☒ CRONO LòGICA	Per signatura i per les dates dels documents
D ÀREA DE CONDICIONS D'ACCÉS I ÚS		
1. CONDICIONS D'ACCÉS		
☒	ACCÉS LLIURE	MARC LEGAL - Llei Orgànica 16/1985, de 25 de juny, de protecció del patrimoni històric espanyol (BOE 155, 29-06-1985). - Llei 4/1998, d'11 de juny, de la Generalitat Valenciana, de patrimoni cultural valencià (DOCV 3267, 18-06-1998). - Llei Orgànica 15/1999, de 13 de desembre, de protecció de dades de caràcter personal (BOE 298, de 14-12-1999). - Llei 3/2005, de 15 de juny, de la Generalitat, d'arxius (DOGV 5029, 16-06-2005).
2. CONDICIONS DE REPRODUCCIÓ		
El mal estat de conservació aconsella la no-reproducció de la documentació fins que siga restaurat		
3. LENGÜES / ESCRIPTURES DE LA DOCUMENTACIÓ		
Castellà / Català		
4. CARACTERÍSTIQUES FÍSQUES I REQUERIMENTS TÈCNICS		
Són documents en paper		
5. INSTRUMENTS DE DESCRIPCIÓ		
Inventari		
E ÀREA DE DOCUMENTACIÓ ASSOCIADA		
1. FONTS RELACIONATS		
FONS COMPLEMENTARIS		
DENOMINACIÓ DE L'ORGANISME PRODUCTOR		
Arxiu Històric de la Comunitat de Propietaris de les Aigües de la Séquia Major del Pantà (en AHME)		
Arxius de les Societats de Reg Il·licitanes		
Arxiu Històric Municipal d'Elx		
F ÀREA DE NOTES		
G ÀREA DE CONTROL DE LA DESCRIPCIÓ		
1. NOTA DE L'ARXIVER		
AUTOR DE LA DESCRIPCIÓ		
M ^a José Riquelme Sellés		
FONTS EMPRADES		
Bibliografia		
2. REGLES O CONVENCIIONS		
ISAD(G)		
3. DATA DE LA DESCRIPCIÓ		
LOCALITAT I DATA		
Elx, abril de 2011		

BIBLIOGRAFIA

- ÁLVAREZ FORTES, Anna M., «L'Arxiu Històric de la Comunitat de Propietaris de les Aigües de la Séquia Major del Pantà: un patrimoni documental vinculat a la gestió del regadiu», *LA REL·LA*, 20 (2007), p. 15-58.
- CABANES CATALÁ, María Luisa, *El Còdex d'Elx*, Consell Valencià de Cultura, València, 1995.
- CANO I IVORRA, Maria Antònia, *El llibre del Mostassaf d'Elx. Edició crítica i estudi lingüístic*, Institut de Cultura «Juan Gil-Albert» - Ajuntament d'Elx, Alacant, 1995.
- GIL OLCINA, Antonio - CANALES, Gregorio, «La desintegración del Patrimonio Señorial en un gran estado valenciano: El Marquesado de Elche», *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante (Jurisdicción y señorío en la España Moderna)*, 12 (1993), p. 227-245.
- GUICHARD, Pierre, *Un señor musulmán en la España Cristiana: el ra'is de Crevillente (1243-1318)*, Ajuntament de Crevillent - Institut de Cultura «Juan Gil-Albert», Alacant, 1999.
- GUINOT, Enric - SELMA, Sergi, *Las acequias de Elche y Crevillente. Camins d'Aigua: El Patrimonio Hidráulico Valenciano 4*, Conselleria d'Agricultura, Pesca i Alimentació, València, 2003.
- IBARRA I RUÍZ, Pere, *Estudio acerca de la institución del riego de Elche y origen de sus aguas con exposición histórica de antecedentes para conocer el tandeo, reparto, regadores públicos y régimen que se observa en la administración y venta de estas aguas*, Est. tip. de Jaime Ratés, Madrid, 1914.
- ISAD(G), *Norma Internacional General de Descripció Arxivística; adoptada pel Comitè de Normes de Descripció, Estocolm, Suècia, 19-22 de setembre de 1999*, versió catalana a cura de Josep Matas i Jaume Rufi Pagès, amb l'assessorament d'Àngels Bernal *et al.*, Associació d'Arxivers de Catalunya, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2001.
- LAFARGA, Próspero, *Los Riegos en Elche*, Imprenta de Luis Esplá, Alacant, 1910.
- Llei 4/1998, d'11 de juny, de la Generalitat Valenciana, de patrimoni cultural valencià (DOCV 3267, 18-06-1998).
- Llei 3/2005, de 15 de juny, de la Generalitat, d'arxius (DOGV 5029, 16-06-2005).
- RAMOS FOLQUÉS, Alejandro, *Historia de Elche*, Picher, Elx, 1987.
- Reglamento para el régimen y gobierno de los Propietarios de la Acequia de Marchena de Elche. Redactado con arreglo a los Capítulos que de antigua tienen dichos propietarios y han venido observando, y aprobado provisionalmente en la Junta General celebrada el 30 de abril de 1893*, Gráficas Antonio, Elx, 1968.
- SERRANO I JAÉN, Joaquim, *De patricis a burgesos (les transformacions d'una oligarquia terratinent; Elx, 1600-1855)*, Institut de Cultura «Juan Gil Albert» - Ajuntament d'Elx, Alacant, 1995.
- VERDÚ CANO, Carmina, «Una proposta didàctica des de l'Arxiu Municipal», *LA REL·LA*, 19 (2006), p. 307-316.
- *El palmeral de Elche. Un paisaje andalusí*, Alhulia, Granada, 2011.